

BEVEZETŐ

Kettős hatás. Helyettesíthető-e az etika matematikával? címmel rendezett konferenciát 2015. március 19-én a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Emberi Méltóság és Társadalmi Igazságosság Tanszéke és a Pécsi Tudományegyetem Filozófiai Doktori Iskolája. A konferencia apropóján született tanulmányok a katolikus moráleteológiában sűrűn tárgyalt duplex effektus elvét járják körül a teológia, a filozófia, a jog és az orvosi etika oldaláról. A katolikus moráleteológiai hagyományból származó elvre, melynek lényege egy cselekedet szándékolt és nem szándékolt hatása közötti különbségtétel, ma különösen gyakran hivatkoznak az orvosi, környezetvédelmi és katonai döntéshozásban. Az elv alkalmazása olyan problémás helyzetek kapcsán merül fel, mint a méhen kívüli terhesség, a krónikus betegekben szenvedők fájdalomcsillapítása, vagy a civil területen található katonai célpontok bombázása.

A konferencia alapszövegét **James F. Kennan S. J.**, a Boston College professzora által írt *Mi a szerepe a kettős hatás elvének?* című cikk adta, amely az elv fejlődéstörténetét mutatja be. A kötet első felében helyet kapó tanulmányok az elv történeti genezisével szembesítik a mai elméletben és gyakorlatban felmerülő problémákat. A kötet második szerkezeti egységében a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, valamint a Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskola hallgatói mutatják be kutatási témáikat.

Az erkölcsi cselekvés és felelősség kérdéseiben a bölcseleti és vallási rendszerek szűnni nem akaró érdeklődést mutattak, így napjainkra óriási tanítási szisztémák alakultak ki. Ezekben régóta kutatott elem a kettős hatású cselekvés kérdése és témája, melyet a Római Katolikus Egyház hagyományában Aquinói Szent Tamás az arisztotelészi tanításból átvéve a *Summa Theologica* című művében tárgyalt, s így a későbbi skolasztikus iskolában is állandó témaként rögzült. **Takács Gábor** *Actus duplicis effectus az egyházi hagyományban* című tanulmányában bemutatja, hogy mivel a tamási rendszerben a cselekvő szándéka (intentio) adja meg elsősorban a tett erkölcsi jellegét, ezért az ilyen tettek erkölcsi szempontból megengedettek. Az utókor további feltételekkel és szabályokkal egészítette ki a tamási tételt, mely nagy nyitottságot mutatott a konkrét cselekvés és szituáció egyedisége felé. Napjainkra a kettős hatású cselekvés kérdése már interdiszciplináris karaktert kapott, melyhez a katolikus erkölcsoteológia speciálisan a maga természetjogi felfogásával járulhat hozzá.

Boros János szerint a kérdés az, hogy a mellékhatás vállalható-e, azaz a jónak tartott cselekvés végrehajtható-e. Más szóval, lehet-e rossz mellékhatása egy jó cselekedetnek. Tekintettel arra, hogy a mellékhatás is a cselekvés hatása, így a cselekvés rossz hatása a cselekvést is legalább részben rosszá teszi. A kérdés, hogy morálisan lehetséges-e jó cselekvés, amely részben rossz, meg is fordítható: lehetséges-e rossz cselekvés, amely részben jó? Válaszában amellet érvel, hogy egy cselekvés nem lehet részben jó és részben rossz, következményei tekintetében, amennyiben a következmények a cselekvés előtt ismertek. A részben jó és részben rossz cselekvés egészében rossz, és ezért nem hajtható végre.

Barcsi Tamás az emberi méltóság tiszteletének követelményével szembeníti a kettős hatás elvét és az elv kapcsán felhozott paradigmikus példákat. Mivel az emberi személy létezéséből adódóan önértékkel rendelkezik, ebből következően alapvető érdeke, hogy életének szentségét, lehető legkiterjedtebb szabadságát, egyedi személyiségét más személyekével egyenlő módon tiszteljék.

Az elvre való hivatkozásnak nagy szerepe van az orvostikában is, és talán ez a terület az, ami a legközelebb viszi a büntetőjoghoz, az orvosi felelősség kérdéséhez. Ehhez kapcsolódik a megengedett kockázatvállalás jogintézménye, melynek megengedhetőségénél a kettős hatás elvének alkalmazott kritériumokhoz hasonló szempontokat kell figyelembe venni. **Balogh Ágnes** *A kettős hatás elve a büntetőjogban* című tanulmánya részletesen foglalkozik a megengedett kockázatvállalás fogalmi elemeivel és a büntetőjog rendszerén belüli helyével is.

Az orvosi gyakorlatban a diagnosztikus vagy terápiás beavatkozás vagy ennek halasztása a szándékolt jó hatás mellett nem szándékoltan, indirekt módon okozhat rossz mellékhatást is, ami ugyan ismert, de nem szükségszerű a bekövetkezte. **Rojkovich Bernadette** *A kettős hatás elve az orvosi gyakorlatban* című írásában azt mutatja be, hogy miért a kazuisztika módszertanát használják az orvosi gyakorlatban is a problémás orvosi döntések elemzésénél. A kettős hatás elvének ismert paradigmikus esetei segítséget nyújtanak az erkölcsi dilemmát okozó problémás esetek megoldásában. Az eddig ismert esetek elemzése lehetővé tette, hogy a tudomány fejlődésével ezeket az erkölcsi dilemmákat megoldjuk. A „kettős hatás” esetekből leszűrhető gyakorlati és filozófiai következtetések segíthetnek egy olyan „szabálygyűjteményt” alkotni, amely a klinikai döntésekhez útmutatóul szolgálhat.

Az erkölcsi elvek a valósággal szemben nyerik el érvényességüket. Ez igaz a kettős hatás elvére is – állítja **Kovács Gusztáv** *A puding próbája az evés. A kettős hatás elve a valóság mérlegén* című tanulmányában. A dolgozat az elvet gondolat kísérletek segítségével teszi próbára és mutatja be annak korlátait. Philippa Foot 1967-ben publikált *Az abortusz problémája és a kettős hatás elve* című dolgozatában több példán keresztül kísérli meg a kettős hatás elve érvényességének a bemutatását. A példák jól mutatják az elv legfőbb korlátját, vagyis hogy képtelen az értékelt helyzetet egzisztenciális mélységében láttatni. A szituáció személytelen megközelítése alkalmatlan olyan helyzetek hiteles értékelésére, mint például a terhességi konfliktus. Továbbá lehetetlenné teszi az adott döntéssel járó egzisztenciális sérülések felismerését. A döntés pusztán igazolásán túl szükség van a gyógyulásra, még akkor is, ha esetleg a nem szándékolt rossz következménnyel járó tett igazolható is. A kettős hatás elve ugyanakkor az erkölcsi intuíción nagyon fontos jellemzőjére mutat rá a szándékolt és a nem szándékolt következmények megkülönböztetésével és elemzésével.

A kötet második tematikai egységében olyan hallgatói tanulmányok olvashatók, amelyek ha csak érintőlegesen is, de valamilyen plusz aspektust képesek nyújtani a kettős hatás igen szerteágazó tematikai hatás-területeihez. **Laki Beáta** *A gén morális státusza. Gén = Én? Én = gén?* című írásában a gén és az én közötti pszichés és biológiai egyensúly és megfeleltethetőség szempontjait veszi sorra. **Asztalos Dániel** *Hogyan befolyásolja a segítő foglalkozást az emberről alkotott gondolkodásmód?* című tanulmányában már gyökeresen más területről hozza kérdéseit. Sigmund Freud, Erich Fromm, Abraham Maslow, Alfred Adler és Victor E. Frankl, a logoterápia atyjának munkásságán keresztül igyekszik bemutatni a filozófia és a pszichológia, sőt a filozófiai antropológia és a spirituális egészség között létező kapcsolatokat. Illetve e kapcsolatok minőségét vizsgálja annak tükrében, hogy mindezekhez hogyan járulhat hozzá a teológiai antropológia tudománya.

„Az emberek felosztása beteljesült és nem beteljesült személyekre – vagy az üdvösségre és a kárhozatra elrendelt személyekre – egzisztenciálisan, tehát teológiailag lehetetlen.” Paul Tillich sorait használja mottóul **Andrics Máté** *Szent Ágoston identitása a narratív elbeszélés tükrében* című tanulmányához. Írásának alapját az a megfigyelés adja, mely szerint még korunkra is nagy hatást gyakorol Szent Ágoston teológiája, elsősorban a halál utáni létről való gondolkodás terén. Predestináció tana olyannyira beépült a köznapi és a

teológiai gondolkodásba – noha a katolikus teológia sosem vallotta explicit formában e tételt –, hogy bizonyos fokig máig determinálja gondolkodásunkat a túlvilági létről. A szerző szerint saját egzisztenciális létünk hatással van teológiai gondolkodásunkra és hitünkre is. Ez Szent Ágoston esetében sem lehetett másképp, vagyis Ágoston identitásában kell keresnünk teológiai elképzeléseinek gyökereit. Amikor tehát képet alkotunk Szent Ágoston identitásáról, akkor egyúttal rálátásunk nyílik hitvilágára és teológiájára is.

A katolikus Historia domus mint első világháborús forrás című írás esettanulmány, melynek kettős célja van. Az első, hogy ráirányítsa a figyelmet egy kevésbé ismert forrástípusra, a katolikus plébániákon vezetett Historia Domusra. A szerző igyekszik a háztörténetek minél több oldalát megismertetni, hiszen egy igazán egyedi és különleges forrástípusról van szó. Másik célja a magyar katolikus egyház első világháborús tevékenységének a bemutatása. Mivel a Trianon utáni Magyarország területén az első világhétség során nem folytak közvetlen harcok fontos megismernünk a hátszági folyamatokat. Ebből a hátszági szerepből a katolikus egyház nagyon sokrétűen vette ki részét. E tevékenység bemutatásához hívja segítségül **Szternér Dániel** a hosszúhetényi Historia Domus-t, melynek lapjain részletes leírást olvashatunk az egyház életének „nagy háború” alatti mindennapjairól, és amely így egyben a háztörténetek forrásértékét is jól illusztrálja.

Cseh Balázs cikkében a szülővé válás felelősségének problematikájával foglalkozik az Evans-ügy kapcsán. A szülővé válás felelőssége és a felelősség általában is egy problematikus területe mind az ezeket érintő különböző tudományterületeknek, mind magának az életnek. A 2007-es Evans kontra Egyesült Királyság-ügy mindmáig meghatározóvá vált precedens értékű per volt, amely nem csak a magánszférát érintette, hanem a szülővé válás felelősségének felfogását is. Az Evans-ügyben megjelent egyaránt a reprodukciós eljárásban való részvétel felelőssége és a mesterséges úton szülővé válás felelőssége is. Az Evans-ügy ismertetésével jól szemléltethetőek a mesterséges eljárás által szülővé válás során felmerülő emberi-személyi felelősségek általános jogi és erkölcsi felelősségjegyei.

Győri Anett, *A rachelsi eutanázia fogalom és a kettős hatás elve* című tanulmányában arra törekszik, hogy kimutassa, az eutanázia morális megítélésének vonatkozásában egy tett nem értékelhető a körülményektől függetlenül.